

ÇİVİ YAZILI METİNLERE GÖRE ESKİ ÖN ASYA'DA ALIKONULAN ELÇİLER*

Kürşat BARDAKCI**

Makale Bilgisi

Başvuru: 18 Nisan 2022

Kabul: 09 Haziran 2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

DOI: 10.46931/aran.2022.16.1.3

Article Info

Received: April 18, 2022

Accepted: June 09, 2022

Öz

Diplomatik ilişkilerin kurulmasında, süreklilik kazanmasında ve gelişiminde elçilik müessesesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu müessesenin tarihi kökeni de tarihin ilk kent devletlerinin ortaya çıktığı döneme kadar uzanmaktadır. Elçilik müessesesinin ilk ortaya çıktığı andan itibaren elçilerin diplomatik ayrıcalıklara sahip olduğunu çivi yazılı metinlerden anlayabiliyoruz. Diplomatik ayrıcalıklara sahip olan bu elçilerin, alıkonulduklarını, tutuklandıklarını ve şiddete maruz kaldıklarını da yine bu metinlerden öğrenmekteyiz. Biz de bu çalışmamızda çivi yazılı metinler ışığında, son yerli Mezopotamya hanedanının (Yeni Babil Devleti) çöktüğü dönemin sonuna kadar olan süreçte, elçilerin alıkonulması mevzusunu ele alıp metinlerde alıkonulduğu bilgisi verilen elçileri incelemeyi hedefliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Eski Ön Asya, Diplomasi, Elçilik, Mari, Amarna

* Bu çalışma yazarın Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Hasan Ali Şahin danışmanlığında hazırladığı "Eski Ön Asya Devletlerinin Diplomatik İlişkilerinde Elçilik Müessesesi (Akadlardan Perslere Kadar)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., kbrdkci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7893-4434

***Ambassadors Detained in Ancient Near East According to
Cuneiform Texts***

Abstract

The embassy has a very important place in the establishment, continuity and development of diplomatic relations. The historical origin of this institution goes back to the period to the that the first city-states of history emerged. We can understand from the cuneiform texts that the ambassadors had diplomatic privileges from the moment the embassy establishment first emerged. We also learn from these texts that these ambassadors, who had diplomatic privileges, were detained and subjected to violence. In this study, until the end of the period when the last native Mesopotamian dynasty (Neo-Babylonian Empire) collapsed the issue of the detention of ambassadors in the light of cuneiform texts and take up we aim to examine the ambassadors who are informed that they were detained in the texts.

Keywords: Ancient Near East, Diplomacy, Embassy, Mari, Amarna

Giriş

Tarihte resmi devlet kavramı olarak elçilik müessesesinin kökeni, Erken Hanedanlık döneminde Sumer topraklarına gelen Sami kökenli göçebelerin, sürülerini yeni otlaklara götürmek için farklı çevrelerdeki farklı insan gruplarıyla temas etmesi ve bunun sonucunda birbirinden uzak mesafelerdeki topluluklar arasında aracılık görevi ve bilgi akışı sağlamalarına dayanmaktadır.¹ Çivi yazılı metinlerde geçen Sumerce ^{LU}KIN.GI₄.A ve DUMU.KIN; Akadca *şıprum* ve Hititçe ^{LU}*halugatalla* kavramları elçiye karşılık gelen kavramlardır. Yaklaşık olarak M.Ö. 2400 yılında Lagaş valisi Entemena'nın, kendisine karşı düşmanca tutum sergileyen Umma valisi II'e elçi göndererek bir açıklama istemesi,² diplomasi ve elçilik müessesesi adına şimdiye kadar ulaşılmış ilk çivi yazılı siyasi kayıttır. Bu metin diplomatik ilişkilerin elçiler aracılığıyla sistemleştirildiğine dair ilk öncü örneklerdendir. Nitekim çivi yazılı metinler, elçilerin krallarının yabancı ülkedeki temsilcileri olarak bulduklarına ve krallar arasındaki ilişkilerin elçilerin yetki alanına girdiğini göstermektedir. Elçilerin bu dönemdeki yetki alanlarının genişliğine işaret eden bir diğer

¹ Harriet Crawford, *Sümer ve Sümerler*, çev. Nihal Uzan (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015), 12-13.

² Walter Sallaberger ve Ingo Schrakamp, "Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia in the 3rd Millennium", içinde *Arcane III*, ed., W. Sallaberger ve I. Schrakamp (Turnhout: Brepols Publishers, 2015), 77.

önemli neden ise bu dönemde kralların bir araya gelmemesi geleneği³ olmuştur. Kralların bir araya gelmemeleri nedeniyle, Eski Ön Asya diplomatik ilişkileri elçiler vasıtasıyla yürütülmüştür.

Elçiler başlıca, krallarının sözlü/yazılı mesajlarını ve hediyelerini muhatap krala getirip götürmekle yükümlüydüler. Ayrıca elçiler, kralları adına toplantılara, festivallere, nişan merasimlerine katılıyor; yabancı sarayda gelin olarak bulunan kralın kızı ya da kız kardeşleriyle görüşebiliyor; durumunu takip edebiliyordu. Aynı zamanda bu elçiler barış müzakerelerinde bulunabiliyor; hatta savaş çığırtkanlığı da yapabiliyorlardı. Bu elçiler seçilirken onların güvenilir olmaları, yabancı dil bilmeleri, kültür seviyeleri, kılavuzluk yapabilecek coğrafya bilgileri ve diplomasi deneyimleri dikkate alınmış, bazı özel durumlarda ise elçilik görevi haberci (ulak/atlı haberci/koşucu), temsilci, tüccar ve komutanlar tarafından yürütülmüştür.⁴

Çivi yazılı metinlerden anlaşıldığına göre bu elçiler, ilk dönemlerden itibaren diplomatik ayrıcalıklara/dokunulmazlığa sahiptiler. Ancak yine çivi yazılı metinler bize elçilerin alıkonulduklarını da göstermektedir. Elçiler diplomatik ayrıcalıklara sahip olsalar da alıkonulabiliyor, tutuklanabiliyor, şiddete maruz kalabiliyorlardı. Bu durumun nedeni daha çok krallar arasındaki sürtüşmelerden kaynaklanmaktadır. Elçiler de kralın yabancı ülkedeki temsilcileri olmaları dolayısıyla bu sürtüşmeden doğrudan nasibini alıyordu.

1. Sumer Metinlerinde Alıkonulan Elçiler

Sumerler, M.Ö. 4000 yıllarında Mezopotamya'nın güneyinde, Dicle ile Fırat nehirlerinin Basra Körfezi'ne yaklaştığı ve denize döküldüğü bölgeye gelip bu bölgeye yerleşmişlerdir.⁵ Sumerlerin Erken Hanedanlık dönemi (yaklaşık M.Ö. 2900-2340) ise genel itibarıyla, kent devletinin bir siyasi kavram olarak ilk kez şekillendiği dönem olarak nitelendirilir.⁶ Bu dönemle birlikte siyasi metinler de dahil olmak üzere yazılı kaynaklar

³ Örneğin III. Hattuşili, II. Ramses'in Kenan ülkesinde buluşma teklifini ince diplomasi yoluyla, "ayaklarında yanma" olduğu bahanesiyle kabul etmemiştir. Bkz. Birgit Brandau ve Hartmut Schickert, *Hititler: Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, çev. Nazife Mertoğlu, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2018), 260-261.

⁴ Kürşat Bardakcı, *Eski Önasya Devletlerinin Diplomatik İlişkilerinde Elçilik Müessesesi (Akadlardan Perslere Kadar)*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2021), b.a.

⁵ Muazzez İlmiye Çığ, *Sumerlilerde Tufan Tufan'da Türkler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2018), 13.

⁶ Crawford, *Sümer ve Sümerler*, 22.

artmaktadır.⁷ Elçilik müessesesi ile ilgili ilk siyasi kayıt olan Lagaş valisi Entemena'nın Umma valisi II'e elçi gönderip, bir açıklama istediği belge de bu döneme aittir.

Sumerlerin Mezopotamya'daki önder konumu kuzeyde Akadların yükselişiyle son bulmuştur. Akadların Elam, Marhaşi ve en önemlisi de Guti tehdidine karşı güç duruma düştüğü sıralarda, bu kargaşayı fırsat bilen Lagaş, Kiş, Uruk yerel yöneticileri bağımsızlıklarını yeniden kazanmışlardır.⁸ Sumer kral listesinde III. Ur'un kurulmasından hemen önce yedi yıllık kral olarak gösterilen Uruklu Utuhegal (M.Ö. 2119-2112), Güney Mezopotamya'daki kentlerde hak iddia etme girişimlerinde bulunmuştur. Utuhegal'in aynı zamanda Gutilerin Mezopotamya'dan kovulmasında başrol oynadığı görülmektedir. Utuhegal zafer yazıtında, Gutileri sürerek krallığı Sumer'e geri verdiğini anlatmaktadır.⁹ Bu yazıt, konumuz kapsamında da önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim elçilerin alıkonulduğuna dair en eski bilgi bu yazıtta geçmektedir. Bu yazıtta göre Tirigan'ın elçileri Ur-Ninazu ve Nabi-Enlil alıkonulup esir alınmıştır. Diğer taraftan Ur-Ninazu ile Nabi-Enlil, çivi yazılı metinler ışığında adı bilinen en eski elçilerdendir.

1.1. Ur-Ninazu ve Nabi-Enlil

Guti kralı Tirigan'ın komutanları olan Ur-Ninazu ve Nabi-Enlil, Sumer'e müzakerelerde bulunmak için gönderilmiştir. Uruklu Utuhegal'in zafer yazıtında adları geçen bu elçiler Utuhegal tarafından; Tirigan ve annesi de Utuhegal'in elçisi tarafından alıkonulup esir alınmıştır. Bu metinde elçiler ile Tirigan ve annesinin "ellerinin üzerine tahta bloklar koyulduğundan" bahsedilmektedir. Burada ne kastedildiği tam olarak anlaşılmasa da muhtemelen esirlerin elleri bir tür tahta kelepçe ile kelepçelenmiştir:

Utuhegal, Tirigan'ın (Guti kralı) Sumer'e elçi olarak gönderdiği generalleri Ur-Ninazu'yu (ve) Nabi-Enlil'i tutsak aldı (ve) ellerinin üzerine tahta bloklar koydu (?)... Sonra Guti ülkesi kralı Tirigan tek başına (Guti ülkesine) doğru kaçarken Dubrum'a sığındı. Dubrum'da iyi muamele (?) gördü. (Fakat) Dubrumlular, Utuhegal'in güç bahşettiği

⁷ Benno Landsberger, "Sümerler", çev. Mebrure Osman Tosun, *AÜDTCF Dergisi*, 1/5 (1943): 91.

⁸ S. Noah Kramer, *The Sumerians* (Chicago: The University Chicago Press, 1963), 66; Marc Van de Mieroop, *Eski Yakındoğu Tarihi (M.Ö. 3000-323)*, çev. Sinem Gül (İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2018), 64.

⁹ Mario Liverani, *The Ancient Near East: History, Society and Economy*, çev. Soraia Tabatabai (New York: Routledge, 2014), 153.

kral olduğunu bildikleri için Tirigan'ın gitmesine izin vermediler. Utuhegal'in elçisi, Tirigan (ve) annesini Dubrum'da tutsak aldı, onların ellerinin üzerine tahta bloklar koydu (ve) onun gözlerini bağladı (?).¹⁰

2. Mari Mektuplarında Alıkonulan Elçiler

III. Ur hanedanlığının sonundan ilk Babil hanedanlığının sonuna dek geçen döneme genel olarak “Eski Babil Dönemi” adı verilmektedir. Bu terim aslında Güney Mezopotamya’da Akad dilinin gelişimine vurgu yapılarak, dilbilimsel bir ifadeyi karşılamaktadır. Bu döneme ait en zengin ve en çeşitli belgeler Mari (Tell Hariri) arşivleridir. Mari mektuplarına göre bu dönem boyunca Ön Asya’nın siyasi ve askeri yapısında aynı temel özellik görülmektedir. Bu özellik, Batı İnan’dan Akdeniz kıyılarına uzanan alana yayılmış çok sayıda devlet ve bu devletlerin asker-krallarının iktidar için birbirleriyle çatışması ile sürekli değişen ittifaklardır. Bu devletlerden bazıları oldukça büyük ve güçlü siyasal birimler olarak ortaya çıkarlar: Eşnunna, Mari, Isin, Larsa ve Babil gibi.¹¹ Babil kralı Hammurabi, Asur kralı I. Şamşi-Adad’ın ölümünün ardından irili ufaklı bu devletlerin hepsini hızla egemenliği altına alarak Mezopotamya’nın en büyük gücü haline gelmiştir. Hammurabi’nin zaferleri, ordusunun savaş becerisinden öte onun ustaca kullandığı diplomasiye ve ulusal güç oyunlarındaki ittifak politikasına dayanmaktadır.¹²

Mari mektupları aynı zamanda elçilik müessesesi ile ilgili oldukça fazla bilgi sunmaktadır. Aynı şekilde bu belgelerde elçilerin alıkonulduğuna dair birçok kayıt mevcuttur. Nitekim dönemin değişken siyasi yapısı, bir anda değişen ittifaklar, krallar arasındaki güç mücadelesi elçilerin alıkonulmasına sebep oluyordu. Anlaşıldığına göre elçilerin alıkonulması bu dönem için olağan bir durum haline gelmiştir. Yine bu kayıtlarda elçilerin alıkonulması dışında alıkonulan elçilerin tutuklandığına dair bilgiler de bulunur. Örneğin I. Şamşi-Adad’ın oğlu Yasmah-Adad’a yazdığı mektupta geçen şu ifadeler söz konusu duruma örnek verilebilir: “*Bu elçiler daha önce*

¹⁰ Kramer, *The Sumerians*, 326.

¹¹ Klaas R. Veenhof, “Eponyms of the ‘Later Old Assyrian Period and Mari Chronology”, *MARI*, 4 (1985): 194-199; Amelie Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330) (1. Cilt)*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 95-96; Van de Mierop, *Eski Yakındoğu Tarihi*, 76.

¹² Michael Jursa, *Babililer*, çev. Firuzan Gürbüz Gerhold, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 27.

(serbestçe) gidiyorlarken, geldiklerinde gözaltına alındılar".¹³ Bu kayıt, Kuzey Mezopotamya'da elçilerin alıkonulduğuna dair ilk kanıttır.

Tutuklanan elçilerin sorgulandıklarına dair metinleri de görüyoruz. Örneğin bir Mari yetkilisi Larsa kralı Silli-Sin'in elçilerini yakalayıp sorgulamış ve Silli-Sin'in tüm planı açığa çıkmıştır:

*Eşnunna'dan ne haber vereceklerini sorduğumda şöyle dediler: 'Eşnunna'dan 12000 kişilik bir ordu Şitulum şehrine gitti. Adamların 6000'i tahıl taşıyordu, diğer 6000'i de onlara muhafızlık ediyordu [...] Silli-Sin, Elamlılara muazzam miktarda tahıl vermiş. Bu tahılı Diniktum'a nakledip Elamlılara teslim etmeleri gerekiyor... Ayrıca, Babilliler Malgium'a akın düzenleyip, Elamlıların koyunlarını çalmışlar. Ayrıca, Hammurabi de Sippar'daymış.' Bu adamların bana verdiği bilgiler bu kadar. Onlara ne emir verildiğini sordum. İşme-Dagan ve Hammurabi'ye (Kurdalı) götürdükleri mesaj şöyle: 'Subartu'yu kontrolünüz altında tutun ve onunla yapılan anlaşmada yazıldığı üzere Babil hükümdarına asker vermeye kalkmayın. Zimri-Lim'e de haber gönderin ki Babil hükümdarına asker vermesin'.*¹⁴

Tutuklanan elçilerin serbest bırakıldığına dair metinler de karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma örnek bir metinde Hammurabi, Elamlı elçileri serbest bırakmıştır: "(Hammurabi) ülkesinde uzun süre tutuklu bulunan Elamlı temsilcileri (elçiler de dâhil) serbest bırakıp mülklerini iade etti".¹⁵ Söz konusu duruma örnek verebileceğimiz başka bir mektupta ise şu ifadeler geçmektedir: "Hammurabi esir tuttuğu Eşnunnalı elçileri ve askerleri serbest bıraktı, ama yine de şehirden çıkmalarına izin vermiyordu".¹⁶

¹³ ARM I, 17, 34-41; Daniel T. Potts, "Dilmun's further relations: the Syro-Anatolian evidence from the third and second millennia B.C.", içinde *Bahrain through the ages: the archaeology*, eds. Saikha Haya Ali Al Khalifa ve Michael Rice, (New York: Routledge, 1986), 394.

¹⁴ ARM VI, 27; Wolfgang Heimpel, *Letters to the King Mari: A New Translation with Historical Introduction, Notes and Commentary* (Indiana: Eisenbrauns, 2003), 484-485.

¹⁵ ARM XXVII, 149, 10-22; Dominique Charpin, *Writing, Law and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*, çev. J. Marie Todd, (Chicago; University of Chicago Press, 2010), 99.

¹⁶ ARM XXVI/2, 370, ay. 38-42; Marc Van de Mieroop, *Hammurabi*, çev. Bülent O. Doğan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017), 46.

2.1. Yawi-Addu

Eski Babil dönemi elçilerinden olan Yawi-Addu, Mari elçisidir. Mari kralı Zimri-Lim'in saltanat döneminde Saggaratum eyalet valisi olan Yaqqim-Addu'nun raporuna göre Yawi-Addu, Aşnakkum'da 6 ay tutuklu kaldıktan sonra Saggaratum'a gelmiştir:

Hizmetkârın Yaqqim-Addu şöyle (söyler): Bu tableti efendime gönderdiğim gün, efendimin (hizmetkârı)... Aşnakkum'da 6 ay boyunca [gözaltında bulunanlar] serbest bırakılmış... Ben [haberler/bu gelişmeler için] Yawi-Addu'ya sordum ve o bana şöyle cevap verdi... 'Haya-abum, Zimri-Lim'in oğlu mu? ...' Bunlar Yawi-Addu'nun bana söyledikleri, efendime yazdıklarıdır.¹⁷

2.2. Yarpa-Adad

Eski Babil dönemi elçilerinden olan Yarpa-Adad, Katna elçisidir. Mari temsilcisi Bahdi-Lim'in Mari kralı Zimri-Lim'e yazdığı raporda, Yarpa-Adad'ın siyasi bir manevrayla alıkonulduğundan bahsedilmektedir. Nitekim Bahdi-Lim, Yarpa-Adad'ı Zimri-Lim'e gönderdiği taktirde ordunun durumunun açığa çıkabileceği düşüncesiyle elçiyi alıkoymuştur:

Efendime gönderilen Katna elçisi Yarpa-Adad'ın kralıma gönderilmesi ile ilgili daha önce yazmıştım. (Ancak) şu an bu durumu düşündüm ve bu adamı alıkoydum. Ben kendime şöyle söyledim: 'Yabancı (?) destek kuvvetler efendimden önce toplanmadılar ve eğer bu adamı efendime gönderirsem, ordunun durumunu anlayabilir.' Bu sebeple onu alıkoydum.¹⁸

3. Amarna Mektuplarında Alıkonulan Elçiler

Amarna Çağı adını, Kahire'nin yaklaşık 300-320 km. güneyinde El-Minia bölgesinde yer alan Amarna yerleşiminde bulunan mektuplardan almaktadır. Bu yerleşimde bulunan en önemli buluntular çoğunluğu Akad dilinde yazılmış olan ve Mısır'ın diplomatik yazışmalarını temsil eden kil tabletlerdir. Bu diplomatik yazışmalar, Mısır'ın Babil, Asur, Mitanni, Hitit, Alaşya, Arzawa arasındaki mektupları ile Levant bölgesindeki bağımlı

¹⁷ ARM XIV, 102; Heimpel, *Letters to the King Mari*, 495.

¹⁸ Charlie Trimm, *Fighting for the King and the Gods: A Survey of Warfare in the Ancient Near East* (Atlanta: SBL Press, 2017), 83-84.

kralların/beylerin mektuplarını içermektedir. Bu mektupların büyük bölümü yabancı saraylardan Mısır'a gelmiştir.¹⁹

Amarna mektupları, Mari mektupları gibi hem Eski Önasya'nın siyasi durumuna ve diplomatik ilişkilerine hem de elçilik müessesesine ışık tutan en önemli arşivlerdendir. Bu mektuplarda elçilerin alıkonulmaları ile ilgili de birçok veri bulunmaktadır. Nitekim bu dönem, Mısır, Babil, Asur, Hitit krallarının birbirlerine "kardeşim" olarak hitap ettikleri ve barışın hâkim olduğu bir dönem olsa da diğer devletlerin sürekli taraf değiştirmesi ve bir anda değişebilen siyasi yapı, herkes için bir güvensizliğe sebep oluyordu. Bu güvensizlik ortamından en çok elçiler nasibini alıyordu. Örneğin Babil kralı Kadaşman-Enlil, III. Amenhotep'e gönderdiği mektupta, gönderdiği elçilerin Mısır'da 6 yıl alıkonulduğundan şikâyet etmektedir:

Eğer babam sana bir elçi gönderirse, sen onu uzun zaman alıkoymaz, çabucak buraya gönderir ve babama da güzel bir hediye yollamaz mıydın? Şimdi ben bir elçi yolladığım zaman onu 6 sene alıkoymuyor(sun).²⁰

Diğer taraftan birkaç Amarna mektubunda²¹ bazı elçilerin, yalancı ve güvenilmemesi gereken kişiler olarak anıldıklarını görüyoruz. Ancak bu elçilerin alıkonulduklarına dair bir veri bulunmamaktadır. Sadece Mısır kralı III. Amenhotep, Babil kralı Kadaşman-Enlil'e elçilerini görevden aldığını bildirir:

Ben senin elçilerini azlettim (görevden aldım), çünkü onlar yalan söylediler. 'O bize Mısır'dan götürecektir hiçbir şey vermedi' dediler. Şunu bil ki bunlardan biri bana geldi ve gümüş, altın... aldı... Elçilerin sana daima yalan söylüyorlar... O elçilerini dinleme!²²

3.1. Keliya ve Mane

Amarna dönemi elçilerinden olan Mitanni elçisi Keliya ve Mısır elçisi Mane'nin adları Tuşratta'nın IV. Amenhotep'e gönderdiği mektuplarda (EA 28-29) geçmektedir. EA 28 numaralı mektuba göre

¹⁹ Percy Handcock, *Selections from the Tell El-Amarna Letters* (New York: The Macmillan Company, 1920), 3-5; Jana Mynarova, *Language of Amarna, Language of Diplomacy* (Prag: Czech Institute of Egyptology, 2007), 13-15; 40.

²⁰ EA 3, 9-15.

²¹ EA 1; EA 32 (=VBoT 2).

²² EA 1, 66-88.

Mısır'da alıkonulan Keliya'ya karşı Mitanni'de Mısır elçisi Mane alıkonulmaktadır. Bu mektupta Tuşratta, Keliya serbest bırakılıncaya kadar Mane'yi alıkoyacağını ve Keliya serbest bırakıldığında Mane'yi serbest bırakacağını IV. Amenhotep'e bildirmektedir:

*Kardeşim, önceden sana yazdığım mektupta demiştim ki: 'kardeşimin elçisi Mane'yi elçimi (Keliya) serbest bırakana kadar alıkoyacağım.'... Kardeşim elçilerimi hemen serbest bırakın... Elçin Mane'ye gelince onu serbest bırakmak istiyorum ve kardeşimin elçimi serbest bırakmasını istiyorum. Bu meselenin aramızda sorun yaratmasını istemiyorum.*²³

4. Hitit Metinlerinde Alıkonulan Elçiler

Hitit tarihi Eski Krallık, bazen Orta Krallık olarak da anılan karanlık dönem ve İmparatorluk dönemi olarak üç evreye ayrılmaktadır.²⁴ Hititlerin Erken imparatorluk dönemi Amarna Çağı'na tekabül etmektedir. Hitit siyasi tarihini, diplomasisini ve elçilik müessesesini aydınlatan en önemli arşiv ise Boğazköy arşividir. Ancak sözü edilen bu arşiv metinleri elçilik müessesesi hakkında, Mari ve Amarna mektuplarına nazaran daha az bilgi sunmaktadır. Aynı şekilde Hitit belgelerinde elçilerin alıkonulduğuna dair metinler çok daha azdır. Aksine Kizzuwatna kralı Paddatişşu ile Hitit kralı -muhtemelen Hantili- arasında yapılan antlaşmada elçilerin alıkonulmaması garanti altına alınmıştır:

*[Eğer] Büyük [Kral] ya oğlunu ya da kölesini (=elçisini), Paddatişşu'ya gönderirse, Paddatişşu ona kötülük yapmasın. Ve eğer Paddatişşu ya oğlunu ya da kölesini (=elçisini), Büyük Kral'a gönderirse, Büyük Kral ona kötülük yapmasın.*²⁵

Bazı elçilerin kendilerine verilen bu teminatı kötüye kullandıkları ve gönderilen mektuplarda bulunmayan sözleri söyledikleri, belki de kendi düşüncelerini krallarının mesajları ile aktardıkları anlaşılmaktadır. Bu

²³ EA 28, 12-41. Uzun sürmeden iki elçi de karşılıklı olarak serbest bırakılmıştır. Bkz. EA 29.

²⁴ J. G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, çev. Esra Davutoğlu (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015), 48.

²⁵ CTH 26, 3, 11-13; Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* (Atlanta: Scholar Press, 1996), 12; Güngör Karauğuz, *Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018), 46.

verileri II. (I.) Tuthaliya'nın Kizzuwatnalı Şunaşşura ile yaptığı antlaşmadan çıkarabiliyoruz. Bu belgeden anlaşıldığına göre diplomatik mesajlarda elçinin söyledikleri değil tablette yazanlar geçerlidir. Elçinin alıkonulduğuna dair bir bilgi ise bulunmamaktadır:

Üstelik ben Majestemin gönderdiği, sözlerin yazılı olduğu bir tabletle ve sana sözlü olarak yanıt veren elçinin sözleriyle ilgili olarak, eğer elçinin sözleri tabletin sözleri ile uyuyorsa, ey Şunaşşura o elçiye güven. Fakat eğer elçinin söylediği sözler tabletin sözleri ile uyuymazsa, sen Şunaşşura elçiye güvenme ve onun (getirdiği) haberin yalan sözlerini dinleme.²⁶

4.1. Bel-qarrad

Bel-qarrad, Asur kralı I. Adad-nirari'nin elçisidir. Bel-qarrad'ın adı III. Hattuşili'nin Asur kralı I. Adad-nirari'ye gönderdiği mektupta geçmektedir. III. Hattuşili, I. Adad-nirari'nin kendisine göndermediği elçi ve selamlama hediyesine karşılık Bel-qarrad'ı alıkoymuştur. Nitekim bu dönemde elçi ve selamlama hediyesi göndermek bir şarttır; bu şartların yerine getirilmesi muhatap kralın ve krallığının tanındığını göstermektedir. Dolayısıyla elçi gönderilmediği takdirde diplomatik bir kriz ortaya çıkar.

III. Hattuşili sözü edilen metinde kendisinden önceki dönem ile ilgili de bilgi vermektedir. Nitekim Hattuşili, Urhi-Teşup döneminde Asur elçilerinin şiddete maruz kaldığından ancak kendisinin herhangi bir şiddet uygulamadığından bahseder. Anlaşılan o ki Bel-qarrad bir süreliğine Hitit sarayında misafir edilmiştir:

Krallığı ben üstüme aldığımda sen bana bir elçi göndermedin. Sen bana tahta çıktığımda selamlama hediyesi göndermeyi de ihmal ettin. Şimdi ben, sana daha önce gönderdiğim elçimi (onu da göndermeyeceğim) ve Bel-qarrad'ı burada alıkoyuyorum. Bu mesele yüzünden ben onu burada alıkoydum... Urhi-Teşup'un zamanında sık sık ve düzenli olarak gönderdiğin elçiler şiddete [maruz kaldı.] (Ama ben şiddet uygulamadım). Bugün [...] 'O zamanlarda olduğu gibi o, şiddet uyguladı' diye söylemedin. O

²⁶ CTH 131, §59; Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 20; Karauğuz, *Hitit Devleti'nin Siyasi*, 57.

*geldiğinde, ona iyi davranıp davranmadığımı Bel-qarrad'a sormaya gerek (bile) duymayacaksın.*²⁷

5. Yeni Asur Kaynaklarında Elçilerin Alıkonulması

M.Ö. I. binyılın başlarında Önasya'nın çeşitli yerlerinde yepyeni bir devletler ağının oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde askeri hâkimiyet Asur'daydı. Dönemin siyasi yapısına, diplomatik ilişkilerine ve dolayısıyla elçilik müessesesine de çoğunlukla Asur kaynakları ışık tutmaktadır.²⁸

Dönemin çivi yazılı metinlerinde elçi daha çok, *mar şipri*, DUMU *şipri*, ^{LU}A.KIN, ^{LU}A.KIN.MEŞ olarak geçmektedir.²⁹ Kaynaklarda üst yetkilileri tanımlayan çok sayıda unvana ve kavrama rastlanılmaktadır. Ancak Asur idari yapısının temel özelliklerinden birisi, yetkililer arasında görev ayrımı görülmemesidir. Bu yetkililer aynı anda idari, askeri ve dini görevlerde bulunabiliyorlardı. Üst düzey yetkililer arasında kesin bir ayrım olmaması metinlere de yansımaktadır ve bu metinlerde kişiler mesleğiyle birlikte çok fazla anılmazlar.³⁰ Bu sebepten dolayı bilerek ya da bilmeyerek elçilerin isimleri gizli kalmıştır. Urartu, Elam, Babil, Geç Hititler ile ilgili bilgiler de çoğunlukla Asur kayıtlarından bilindiği için aynı sorun bu devletlerin idari yapısı için de geçerlidir.

M.Ö. I. binyılın ilk yarısında, özellikle Yeni Asur krallarının daha çok Urartu ve Elam saraylarında görevli ya da bu topraklara gönderilen elçilerini ajan/casus olarak görevlendirmeleri elçilerin yakalanıp alıkonulmalarına sebep oluyordu.³¹ Urartu kaynaklarında kime hizmet ettiği tam olarak bilinmeyen elçi/casus (?) Uradi'nin yakalanıp sorgulandığına dair bir metin bulunmaktadır.³²

Asur kaynaklarında ise elçilerin alıkonulduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aksine II. Sargon'un Que valisi Asur-şarru-uşur'a gönderdiği mektupta Frig elçilerinin alıkonulmamasına dair bir bilgi mevcuttur. II. Sargon bu mektupta Asur-şarru-uşur'a Frig kralı Midas ile diplomatik ilişkiler kurduğundan ve müttefik olduklarından bahsetmekte; bu nedenden dolayı

²⁷ CTH 173, ay. 2-19, Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 140; Güngör Karauğuz *Hititlerde Haberleşme* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019), 109.

²⁸ Van de Mieroop, *Eski Yakındoğu Tarihi*, 185.

²⁹ CTN V, 104; 138.

³⁰ Van de Mieroop, *Eski Yakındoğu*, 226-227.

³¹ Josette Elayi, *Sargon II, King of Assyria* (Atlanta: SBL Press, 2017), 121.

³² Margaret R. Payne, *Urartu Çivi yazılı Belgeler Kataloğu* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006), 327-328.

validen hiçbir Frig yetkilisini alıkoymamasını istemektedir: “*Sarayındaki Frigyalılardan bir tanesini bile alıkoyma, onları (hemen) Midas'a gönder*”.³³

Sonuç

Uluslararası ilişkiler kapsamında bir uzlaşma yolu olan diplomasi ve resmi devlet kavramı olarak elçilik müessesesinin tarihi Sumer kent devletleri dönemine kadar uzanmaktadır. Elçilik müessesesi diplomasinin olmazsa olmazıdır. Nitekim Eski Ön Asya'da diplomatik ilişkiler, kralların bir araya gelmemesinden dolayı elçileri vasıtasıyla sağlanmıştır. Barış ya da savaş bu elçilere bağlıdır; krallar arasındaki ilişkiler elçilerin yetki alanına girmektedir. Bu elçiler büyük oranda profesyonel elçilerdir. Ancak kimi zaman tüccar, komutan, temsilci, haberciler arasından da elçiler seçilmiştir. Bu elçilerin diplomatik ayrıcalıklara ve dokunulmazlığa sahip olduklarını çivi yazılı antlaşma metinlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak görmek mümkündür. Ancak diplomatik ayrıcalıklara ve dokunulmazlığa sahip olan elçilerin, siyasi çıkarlar söz konusu olduğunda ayrıcalıklarının ve dokunulmazlıklarının arka planda kaldığı yine bu metinlerden anlaşılmaktadır. “Elçiye zeval olmaz” tabiri de genel anlamda doğru bir deyim olarak gözükebilir, ancak krallar arasındaki siyaset, güç ve hırs mücadelesi “elçiye zeval olmasına” neden oluyordu.

Guti kralı Tirigan'ın Sumer ülkesine barış müzakerelerinde bulunmak için gönderdiği Ur-Ninazu ve Nabi-Enlil, çivi yazılı metinlere göre şu ana kadar alıkonulduğu bilinen ilk elçilerdir. Mari mektupları ise konuyla ilgili bol miktarda kayıt bulunmaktadır. Bu metinlerde alıkonulan elçilerin tutuklandığı, bazı elçilerin sorgulandığı, tutuklanan elçilerin serbest bırakıldığına dair metinler de mevcuttur. Bu metinlere göre Eski Babil döneminde alıkonulan elçiler Yawi-Addu ve Yarpa-Adad'dır. Ancak Yarpa-Adad'ın alıkonulması diğer alıkonulan elçilerden farklı bir sebebe dayanmaktadır. Öyle ki Mari temsilcisi Bahdi-Lim, Katna elçisi Yarpa-Adad'ı, kralı Zimri-Lim'e gönderdiği taktirde ordunun durumunun açığa çıkabileceği düşüncesiyle elçiyi alıkoymuştur. Amarna mektuplarında da elçilerin alıkonulması ile ilgili birçok veri bulunmaktadır. Bu mektuplarda alıkonulan elçiler Keliya ve Mane'dir. Mısır'da alıkonulan Keliya'ya karşı Mitanni'de Mısır elçisi Mane alıkonulmuştur. Hitit metinlerinde ise Mari ve Amarna mektuplarına nazaran elçilik müessesesi ve elçilerin alıkonulması ile ilgili veriler daha azdır. Aksine Hititler ile Kizzuwatna arasındaki antlaşma metninde elçilerin alıkonulmamasına dair bir uzlaşma söz konusudur. Bununla birlikte III. Hattuşili, Bel-qarrad'ı Asur kralı I. Adad-

³³ CTN V, 190.

nirari'nin diplomatik prosedürleri yerine getirmediği gerekçesiyle alıkoymuştur. Yeni Asur kaynaklarında ise elçilerin alıkonulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Tersine II. Sargon, Que valisine Frigli hiçbir görevliyi alıkoymamasını emretmektedir. Urartu kaynaklarına bakıldığında, casusluk yaptığı düşünülen Uradi'nin yakalanıp sorgulandığına dair bir metin bulunmaktadır. Konumuz kapsamında elçilerin alıkonulduğuna dair birçok metin bulunsa da ilginç bir şekilde onların öldürüldüğüne dair bir bilgi şu an için bulunmamaktadır. Elçilerin öldürülmemesi aslında ilginç bir durum değildir. Bu durumun ilginçliği tarihte öldürüldüğü bilinen birçok elçinin varlığı, ancak Eski Ön Asya'da öldürülen elçinin bulunmamasıdır. Bu da her şeye rağmen, Eski Ön Asya diplomasisinde elçilerin daha itibarlı bir konumda olduklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Çiviyazılı Metinler

- ARM I G. Dossin, *Correspondence de Šamši-Addu et ses fils*, Paris 1950.
- ARM VI J. R. Cupper, *Correspondence de Bahdî-Lim*, Paris 1954.
- ARM XIV M. Birot, *Lettres de Yaqqim-Addu gouverneur de Sagarâtum*, Paris, 1974.
- ARM XXVI/2 D. Charpin vd., *Archives épistolaires de Mari I/2*, Paris 1988.
- ARM XXVII M. Birot, *Correspondance des gouverneurs de Quttunân*, Paris 1993.
- CTH E. Laroche, Catalogue des textes Hittites.
- CTN V. Henry W. F. Saggs, *Cuneiform Text from Nimrud 1952*, London 2001.
- EA J. A. Knudtzon, *Die El-Amarna-Tafeln*, Leipzig 1915; Anson F. Rainey, *The El-Amarna Correspondence: A New Edition of the Cuneiform Letters from the site of El Amarna based on Collations of all Extant Tablets*, HdO vol. 110, Brill, Leiden 2015.
- VBoT A. Goetze, *Verstreute Boghazköi-Texte*, Marbug 1930.

Modern Literatür

- Bardakcı, Kürşat. *Eski Önasya Devletlerinin Diplomatik İlişkilerinde Elçilik Müessesesi (Akadlardan Perslere Kadar)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2021.
- Beckman, Gary. *Hittite Diplomatic Texts*. Atlanta: Scholar Press, 1996.
- Brandau, Birgit ve Schickert, Hartmut. *Hititler: Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Çeviren Nazife Mertoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2018.
- Charpin, Dominique. *Writing, Law and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*, Çeviren J. Marie Todd, Chicago: University of Chicago Press, 2010.
- Crawford, Harriet. *Sümer ve Sümerler*, Çeviren Nihal Uzan, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Sumerlilerde Tufan Tufan'da Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2018.
- Elayi, Josette. *Sargon II, King of Assyria*. Atlanta: SBL Press, 2017.
- Handcock, Percy. *Selections from the Tell El-Amarna Letters*. New York: The Macmillan Company, 1920.
- Heimpel, Wolfgang. *Letters to the King Mari: A New Translation with Historical Introduction, Notes and Commentary*. Indiana: Eisenbrauns, 2003.

- Jursa, Michael. *Babilliler*, Çeviren Firuzan Gürbüz Gerhold, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Karauğuz, Güngör. *Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018.
- Karauğuz, Güngör. *Hititlerde Haberleşme*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019.
- Kramer, S. Noah. *The Sumerians*. Chicago: The University Chicago Press, 1963.
- Kuhr, Amelie. *Eski Çağ'da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330) (1. Cilt)*, Çeviren Dilek Şendil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Landsberger, Benno. "Sümerler". Çeviren Mebrure Osman Tosun, *AÜDTCF Dergisi*. 1/5 (1943): 89-96.
- Liverani, Mario. *The Ancient Near East: History, Society and Economy*, Çeviren Soraia Tabatabai, New York: Routledge, 2014.
- Macqueen, J. G. *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çeviren Esra Davutoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015.
- Mynarova, Jana. *Language of Amarna, Language of Diplomacy*. Prag: Czech Institute of Egyptology, 2007.
- Payne, Margaret R. *Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.
- Potts, Daniel. "Dilmun's further relations: the Syro-Anatolian evidence from the third and second millenia B.C.". İçinde *Bahrain through the ages: the archaeology*, editör Saikha Haya Ali Al Khalifa ve Michael Rice, 389-398. New York: Routledge, 1986.
- Sallaberger, Walter ve Schrakamp, Ingo. "Philological Data for a Historical Chronology of Mesopotamia in the 3rd Millennium". İçinde *Arcane III*, editör W. Sallaberger ve I. Schrakamp, 1-135. Turnhout: Brepols Publishers, 2015.
- Trimm, Charlie. *Fighting for the King and the Gods: A Survey of Warfare in the Ancient Near East*. Atlanta: SBL Press, 2017.
- Van de Mierop, Marc. *Hammurabi*, Çeviren Bülent O. Doğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Van de Mierop, Marc. *Eski Yakınoğu Tarihi (M.Ö. 3000-323)*, Çeviren Sinem Gül, İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2018.
- Veenhof, Klaas R. "Eponyms of the 'Later Old Assyrian Period and Mari Chronology". *MARI*. 4 (1985): 191-218.